

Bespreking: Een encyclopedie van de mossen van Zuidoost-Brabant

H.M.H. van Melick. 2007. *Atlas van de mosflora van Eindhoven. Floristische inventarisatie van Blad-, Lever- en Hauwmossen in Zuidoost-Brabant. KNNV afdeling Eindhoven. De 'Atlas' kan besteld worden door € 30,00 + € 8,00 (buitenland € 15,00) verzendkosten over te maken op girorekening 1066049 t.n.v. KNNV afdeling Eindhoven o.v.v. 'Mosflora'. Vermeld dan tevens adres + postcode. Voor bestellingen uit het buitenland: vermeld bij het gironummer ook de volgende codes – IBAN: NL76PSTB0001066049; BIC: PSTBNL21.*

Op 12 januari is het eerste exemplaar van de Atlas van de mosflora van Eindhoven door Huub van Melick aangeboden aan Dries Touw. Hiermee is een project afgesloten waaraan 25 jaar is gewerkt door de Eindhovense Mossenwerkgroep. Een beeldpresentatie van Dick Haaksma liet zien hoe excursies van de werkgroep met militaire precisie worden voorbereid, uitgevoerd en ingeboekt. Tijdens een briefing worden de targets vastgesteld en potentiële schuilplaatsen van de vijand ('het Mos') in kaart gebracht. De operatie zelf wordt uitgevoerd als een verrassingsaanval waarbij linies zowel frontaal als via de flanken het gebied gelijktijdig binnendringen. Ontsnappen is uitgesloten. Jo van Meurs coördineert de operatie: hij houdt de posities van de manschappen bij en registreert de voltreffers. Het is een ongelijke strijd; soms is één charge genoeg om het vijandelijke gebied aan Groot Eindhoven te kunnen toevoegen. De aldus veroverde 1000 km² is nu dus beschreven in een Atlas die naast 190 pagina's verspreidingskaartjes met toelichtende teksten ook 180 pagina's inleidende en analyserende tekst bevat.

Van alle 377 ooit rond Eindhoven aangetroffen soorten zijn verspreidingskaartjes opgenomen op km-hokbasis. Op het kaartje zijn ook de aantallen atlasblokken en km-hokken opgenomen en het jaar van de eerste vondst in de regio. De verspreidingspatronen zijn goed te duiden en te vergelijken tussen de soorten doordat enerzijds het hele gebied vergelijkbaar intensief en compleet is doorzocht (geen witte vlekken) en anderzijds steden, dorpen, kanalen en de vele beken als topografische ondergrond voor de verspreidingskaartjes zijn gebruikt. In deze mogelijkheid van visuele vergelijking van patronen ligt een grote waarde van de Atlas. In het zuidelijk deel van het gebied liggen veel bovenlopen van beken in een overwegend door regenwater gevoed dekzandlandschap. De middenlopen van de Dommel, Beerze en Aa in het noordelijk deel hebben aanleiding gegeven tot sterk lemige beekoverstromingsvlaktes, verspoeld dekzand en zelfs jonge klei. Hier liggen ook grote, aaneengesloten door grondwater gevoede terreinen. Hoewel in de inleiding kort wordt ingegaan op de geologie van het gebied, worden bodem en hydrologie niet nader besproken en verspreidingspatronen niet in deze context verklaard. De Atlas is in dit opzicht een potentiële goudmijn. Het lijkt erop dat nogal wat patronen teruggaan op de aanwezigheid van grondwaterinvloed en/of leem. Zo zijn de *Pogonation*-soorten van leembodems zonder grondwaterinvloed (voor mij) onverwacht zeldzaam met compacte concentraties van hokken, zoals bij *Ditrichum lineare*, *Pogonatum nanum* en *Oligotrichum hercynicum*.

Naast elk verspreidingskaartje is een tekstblok opgenomen met informatie over de betreffende soort. Voor de Verspreiding in Zuidoost-Brabant is een indeling gemaakt in zeldzaamheidsklassen op grond van het percentage km-hokken, vergelijkbaar met die in Siebel & During. De kopjes Ecologie en Begeleiders hebben volgens de toelichting betrekking op de lokale mosflora en -vegetatie en zijn dus originele tekst op grond van etiketgegevens e.d.: een onvoorstelbare hoeveelheid werk! En heel lastig: hoe kan de enorme hoeveelheid vindplaatsgegevens het beste worden gestructureerd? Onder Ecologie zijn voor de terrestrische soorten twee sporen gevolgd. Eerst worden enkele groeiplaatsfactoren (vocht, zuurgraad, voedselrijkdom en licht) en de bodemtextuur gekarakteriseerd, gevolgd door een

opsomming van standplaatsen of landschapselementen of, voor de zeer zeldzame soorten, van de vindplaatsen. Het opnieuw inschatten van groeiplaatsfactoren is ondankbaar en onbevredigend werk omdat het nauwelijks bijdraagt aan inzicht in verschillen in verspreiding tussen soorten binnen de regio. Hier had wellicht beter aangesloten kunnen worden bij bestaande overzichten van indicatiegetallen zoals die in Siebel (1993) of Dierssen (2001). Een uitvoerige bespreking van stand- en vindplaatsgegevens geeft wel veel meerwaarde en bevredigt de nieuwsgierigheid van lezers van buiten de regio. De kopjes Verspreiding in Zuidoost-Brabant en Ecologie hadden hiertoe samengenomen kunnen worden omdat er nu vaak sprake is van overlap. Sommige intrigerende patronen worden waarschijnlijk door ruimtegebrek niet besproken, zoals bij *Bryum intermedium* en *Plagiothecium latebricola*. Ik realiseer me dat het niet eerlijk is om nog meer te wensen dan het vele dat door de Atlas al geboden wordt, maar een review moet nu eenmaal minstens twee kritiekpunten aan de orde stellen. Bij deze mijn tweede en laatste punt van kritiek: de kopjes Variabiliteit en Vergelijking bij de verspreidingskaartjes bevatten praktisch geen informatie en zijn echt overbodig.

De lezer die, zoals ik, zich direct op de verspreidingskaartjes stort, zal zich niet direct bewust zijn van de uiterst waardevolle informatie die op soort- en standplaatsniveau beschikbaar is in de inleidende hoofdstukken. Wanneer je geïnteresseerd bent in bepaalde soorten is het dus zaak niet alleen de kaartjes met toelichting te lezen maar ook via het volledige soortenregister de betreffende soorten te traceren in het tekstgedeelte van de Atlas. Daar blijkt bijvoorbeeld in welke typen bos *Dicranum majus* is gevonden en hoe het deze vindplaatsen is vergaan.

De inleidende hoofdstukken zijn adembenemend grondig. In zes hoofdstukken worden achtereenvolgens Bossen, struwelen en vrijstaande bomen; Heide, stuifzand en vennen; Gegraven landschapselementen; Poelen; Akkers, kuilvoerhopen en ruderaal terreinen; Grafzerken, muren daken behandeld. Wat heet behandelen?! Het bossenhoofdstuk alleen al omvat 9 secties waarin Naaldbossen; Arme en rijke loofbossen; etc. worden besproken. Elk hoofdstuk en elke sectie gaan vooraf door een fraaie, paginabrede kleurenaquarel van Ed Hazebroek en een uitvoerige inleidende paragraaf. Onder de secties bevinden zich kopjes voor begroeiingstypen zoals Dennenbossen. Hierbinnen weer kopjes voor Bodemmossen; Soorten op dood en levend hout; etc.etc. Met hier o.a. een lange alinea over epifyten op ... dennenstammen! In deze hoofdstukken worden ook afzonderlijke terreinen besproken, zoals Het Klotven en de Kempervennen. Hierbij is een Weedaiaanse invloed onmiskenbaar wat de teksten des te waardevoller maakt. De besprekingen van terreinen kunnen via vetgedrukte paginanummers in het toponiemenregister worden gevonden: dit geeft de mogelijkheid de Atlas puur als een gebiedendocument te lezen!

Veranderingen in de mosflora worden besproken in een apart hoofdstuk. Bijna een kwart van de mosflora van Eindhoven staat op de Rode Lijst. Veel moerassoorten en soorten van vochtige heiden zijn sterk achteruitgegaan. De mossen van basenrijke moerassen zijn veelal al voor 1950 verdwenen. Dat ook *Sphagnum tenellum* en *Sphagnum molle* inmiddels (na 1990) zijn verdwenen, is schokkend. Er zijn uiteraard ook nieuwkomers met veel soorten die maar van één vindplaats bekend zijn of waren. Vooruitgang door algemener wordende biotopen wordt toegelicht aan Dood hout, Stenige substraten, Nieuw substraat (*Scopelophila cataractae* en *Pohlia flexuosa* op metaalslakken), Grondverzet (o.a. paddenpoelen en natuurontwikkeling) en Ouder wordende bossen waaronder niet alleen de sterk toegenomen epifytenflora van moerasbossen. Ook *Pseudobryum cinclidioides* heeft zich sterk uitgebreid!

Samengevat: de aanduiding Atlas is beslist een understatement. Het gaat om een encyclopedie. Huub van Melick en zijn werkgroep hebben een onnavolgbare prestatie geleverd. Het is niet fair om toekomstige schrijvers van regionale atlassen op te zadelen met het rond Eindhoven ontwikkelde concept van een Atlas.

Ik hoop dat het idee van een regionale verspreidingsatlas in meer regio's wordt opgepakt en door het bestuur van de BLWG krachtig zal worden ondersteund. Dergelijke atlassen, gekoppeld aan vind- en standplaatsbeschrijvingen, geven mijns inziens uiteindelijk een beter beeld van de toestand en ontwikkeling van de Nederlandse mosflora dan een nationale atlas op uurhokbasis. Uiteraard heeft zo'n nationale atlas een eigen niche en meerwaarde, maar in ons kleine landje gaat het al snel om het beantwoorden van vragen op regionaal schaalniveau en dan zijn meer gedetailleerde informatie en inzicht in (verschillen in) regionale ontwikkelingen onontbeerlijk.

Rienk-Jan Bijlsma

Referenties

- Dierssen, K. 2001. Distribution, ecological amplitude and phytosociological characterization of European bryophytes. J. Cramer, Berlin.
- Siebel, H.N. 1993. Indicatiegetallen van blad- en levermossen. IBN-rapport 047, Wageningen (zie ook www.blwg.nl).